

Jan Pokorný, Martin Veselovský, Petr Dudek, Petr Pospíšil, Ondřej Suchan:

Studio '39

Hodina 6:00 – 7:00

Radiožurnál - Český rozhlas, 15. 3. 2019

Martin Veselovský: Je 5 minut po šesté hodině ranní. Před 80 ti lety začala nacistická okupace Čech a Moravy. My proto máme teď v živé zpravodajské rekonstrukci v západních Čechách reportéra Ľubomíra Smatanu.

Ľubomír Smatana: Tak já stojím u hraniční závory přímo pod borskou věznicí v Plzni, tady leží od loňského září hranice mezi Československem a Sudety, je to tady vlastně jenom obyčejně narychlo postavená dřevěná bouda hned u řeky Radbuzy. Před pěti minutami čeští vojáci zvedli bez jakéhokoliv odporu závoru a pěší oddíly pochodují do kopce směrem do města. Potvrzuje se tak informace z policejního ředitelství v Plzni, kde v půl čtvrté ráno žurnální služba obdržela telefonickou zprávu, že za několik hodin dojde k obsazení celého území republiky německou brannou mocí. Vojáci pochodují od Litic, přes ramena přehozené pušky, zřejmě spojky nebo důstojníci jedou na motocyklech. Do města na Bory to mají do kopce pár minut pěšky a tímhle tempem budou na náměstí ani ne za hodinu. Hodně sněží, je zima, takže vojáci se nějak nezdržují. Od borské věznice ze živé zpravodajské rekonstrukce roku '39 Ľubomír Smatana, Radiožurnál.

Jan Pokorný: A v další části živé rekonstrukce se teď spojíme s našimi reportéry Ondřejem Vaňurou a Martinem Pařízkem. Míříme na východ České republiky.

Martin Pařízek: Dobré jitro. OV: Dobré ráno. Nám se podařilo dostat na příjezdové cesty od hranic v Náchodě, ta zpráva o okupaci německým vojskem se už rychle šíří, informaci si předávají lidé v činžovních domech, ale i na vesnicích, kam už brzy ráno vyjeli také četníci. Zpráv už jsou i plné ulice, přímo tady ve městě. Lidé se dívají, jestli už vojáci nejedou a chodí k hlavní cestě, na tvářích jsou jim vidět obavy a smutek z nastalé situace. MP: Jak to ale vypadá, německé vojsko má tady v Náchodě zpoždění, my vidíme na budovu celního úřadu a zatím je tam klid. Sešla se i městská rada, která už připravila delegaci, která bude formálně na hranicích na vojsko čekat. Jestli už tam tedy delegace je, to v tuto chvíli ale odsud nevidíme. OV: Dorazily k nám ovšem zprávy ze Žacléře, který tedy patří do Sudet, kde už proudí těžká vojenská technika přes město. Vozy německé armády tam ale mají problémy, nemohou se totiž poprat se sněhem, kterého dnes připadlo znovu několik centimetrů. MP: Ano, podklad je promrzlý a povolán tak musel být Nacionálně socialistický motoristický sbor, tedy tzv. Kraftfahrkorps, kteří sypou silnici v Žacléři pískem, aby těžké vozy mohly projet. Je to tedy důkaz toho, že okupace nebo chcete-li obsazování českého státu opravdu v těchto minutách začíná i tady na východě Čech. OV: Pohyb se začíná objevovat také ve výhledech přes demarkační linii se Sudety, lidé hlásí v dále první kolony vojenské techniky ve směru od Krkonoš i Turnova. Ze zpravodajské rekonstrukce březnových událostí roku 1939 Ondřej Vaňura a Martin Pařízek, Radiožurnál.

Martin Veselovský: My vás opět zdravíme z Hlavního nádraží v Praze ze Studia '39, je tu s námi stále historik Ústavu pro soudobé dějiny Vít Smetana, ještě jednou dobré ráno, VS: Dobré ráno. MV: A pak je tu s námi další vzácný host, první z již avizovaných pamětníků veškerých událostí a také muž, který přežil koncentrační tábor v Osvětimi, profesor Tomáš Radil. Dobré ráno.

Tomáš Radil: Dobrý den.

Martin Veselovský: Moc děkujeme, že jste si na nás udělal čas. A vlastně mě zajímá jestli, nebo spíš jakým způsobem vzpomínáte na 15. březen 1939.

Tomáš Radil: No já jsem žil na Slovensku, jižním Slovensku, tam to bylo trochu jiné, ale ta podstata byla stejná. Vlastně šlo o to, že okupací Čech Němci získali úplnou kontrolu nejenom nad Protektorátem Čechy a Morava, ale nad střední Evropou. A to je něco, s čím člověk vlastně nepočítal ani ho to nenapadlo, protože vlastně tím došlo k zhroucení politického systému ve střední Evropě a to znamenalo, že Němci už potom dělali, co chtěli. Všude. A k tomu, aby mohli realizovat holocaust, k tomu potřebovali hodně prostoru a úplnou moc. Takže já se na to pamatuju, bylo mi tenkrát 8 let. Ale to nebylo obsazení Čech, ale jižního Slovenska maďarskou armádou. To bylo něco jako pohled takových 30, 40 let zpátky, protože my jsme žili v Československu, mí rodiče mi dali jméno Tomáš podle Masaryka a byli to fandové Československé republiky. Protože to bylo něco fantastického. To byla republika na základě sebeurčení národů. A ty jiné státy západní vlastně demokracie, byli trochu na jiném základě. To byly takové demokracie, které byly založené na kolonializmu. To byly kolonialistické demokracie na rozdíl od té československé. Takže sedím tady na nádraží a dívám se, že proč se nejmenuje Wilsonovo nádraží. Není to zvláštní? JP: To je dobrá otázka, pošleme ji dál. Pane profesore bylo vám 8 let. Kdy se osmiletý kluk začne bát. TR: Osmiletý kluk se v podstatě nebojí. To je taková zvláštnost. Ale pak jsem se samozřejmě naučil se bát a pořádně, ale potom jsem se zase přestal bát. Takže člověk prochází takovým vývojem, dosáhl jsem jistého věku, kdy už jsem se nebál ničeho. A nikoho. A to je myslím třeba si uvědomit. Kdyby tady ti pánové historici, to je určitý způsob přístupu k minulosti, a já přistupuju trochu jinak. Já bohužel si to všechno pamatuju. Pokud jsem to nezapomněl.

Martin Veselovský: My mluvíme vlastně o velice vážných věcech, proto se kolega ptal na to, kdy jste se naučil bát. Vy jste byl v transportu do koncentračního tábora vlastně necelý rok před koncem války. Až, pokud se nepletu, v červnu roku 1944.

Tomáš Radil: No bylo tomu tak. Protože Maďarsko bylo relativně nezávislé na Německu, ale málo a Němci v rámci středoevropské politiky to dělali takovým způsobem, že vyhovovali těm maďarským nárokům na různá území kolem, které patřili k velkému Uhersku, a protože to dělali takhle, tak vlastně Maďaři měli určitou nezávislost a oni tu otázku deportace, židovskou otázku, řešili mnohem později, až když Němci obsadili Maďarsko a z důvodu že vlastně už Sověti byli na hranici v Karpatech a bylo jasné, že ta válka se převalí přes Karpaty, a to je dunajské údolí, které vlastně znamená přívod do Bavorska, kde byl Hitlerovo oblíbené sídlo v těch horách. Takže tam to bylo třeba bránit a oni se domnívali, že ti Židé, kterých bylo v Maďarsku hodně, že budou vlastně nějak tomu bránit nebo podobně. Takže vyřešili deportaci Židů během sedmi týdnů. Ne z Budapešti, to nebylo zapotřebí. Páč tam byli hlídání. Ale z té krajiny. To znamenalo vlastně, že během těch sedmi týdnů zahubili 450 tisíc lidí. Všecko Birkenau, Osvětim. No a já jsem byl chlapec malý, vlastně bylo mi 13 a půl, takže jsem prodělal tu cestu, tak to jak to bylo připravováno, to měli dokonalou metodiku, jak připravovat ty transporty, už to dělali takovým velmi stereotypně naučeným způsobem, bez jakýchkoli úchylek a ta produktivita byla fantastická. Byli schopni tisíce lidí zabít za jediný den.

Martin Veselovský: Tohle jste si, pane profesore, ale tehdy asi neuvědomoval, jako třináctiletý chlapec.

Tomáš Radil: No tak, člověk se rychle mění, takový chlapec je schopen, v době když už je trochu víc než třináctiletý. To není náhoda, že v určitých kulturách 13 let, to je vlastně znak dospělosti. A to je proto, že ten chlapec se dovede přizpůsobit asi takovým způsobem, že za týden jako kdyby dozrál o rok. Takže když jsem se dostal do Osvětimi, tak už jsem byl vlastně dospělý.

Jan Pokorný: Říká náš host, profesor Tomáš Radil. My jsme v anotaci našeho Studia 1939 říkali, že prostřednictvím našich reportérů a hostů budeme na mnoha místech, která 15. března a později, v roce 1939, hrála klíčovou roli. My teď míříme do Hradce Králové, kde bychom se měli slyšet s vedoucím Státního okresního archivu v Hradci Králové, Radkem Pokorným. Dobré jitro.

Radek Pokorný: Dobré ráno. JP: V Hradci Králové bylo už od ranních hodin asi rušno, protože tehdy před 80 ti lety starosta města Josef Pilnáček a jeho nejbližší spolupracovníci byli vzhůru, jak na tu blížící se okupaci reagovali? RP: Tak reagovali na ni poměrně frenetickou činností. Protože už od samého rána byly, samozřejmě ty zprávy byly, ať je přenášel rozhlas, ale velice dobře, fungovalo to i po úřední linii, takže byli vyzváni ze strany okresního úřadu i předtím státní policie vlastně telegramy ale už oběžníky, které byly kolportovány mezi obce, k tomu, aby v podstatě dohlíželi na to, aby přispěli maximálně i svým osobním vkladem k tomu, aby to přijetí těch okupačních vojsk bylo klidné. Takže od rána starosta a někteří jeho spolupracovníci z městské rady se snažili třeba zajistit kolportaci letáku, vlastně vyhlášky, která se rozlepila po městě a která vyzývala právě k bezvadnému přijetí okupačních sil.

Martin Veselovský: Kromě čelních představitelů města ale byli od samého rána velmi aktivní také hradečtí Němci, konkrétně například budoucí významný zástupce místních Němců v městské radě Rudolf Kafka. Co ten přesně dělal.

Radek Pokorný: No tak inženýr Kafka, inženýr chemie a bývalý československý dobrovolník, on dokonce poměrně měl vysokou funkci při mobilizaci na hradeckém velitelství, objevil po Mnichovu svůj sklon k řekněme radikálnímu nacionálnímu socialismu a ke svému německému a navázal už teda předtím styky s pražským ústředím, Ernstem Kundtem, který už vlastně v té době byl v čele už legálně Nacionálních socialistů v Československu a od samého rána objížděl vlastně místní Němce a přesvědčoval je k takové zvláštní akci, kdy se dostavili někdy v ranních hodinách, zcela jistě před příchodem teda okupačních vojsk, se dostavili právě k starostovi Pilnáčkovi a tam taková trojčlenná delegace v podstatě velmi zvláštním způsobem požadovala, aby byla přizvána, až jaksi dorazí německá okupační moc a zároveň ujišťovala jménem místních Němců ty české představitele o nějaké loajalitě, ale bylo to velmi zvláštní a, i když samozřejmě zprávy těch českých zástupců z té schůzky jsou až po válce, už za trochu jiné situace, kdy vypovídali u soudu právě nad těmito Němci, tak to zřejmě bylo přijato jako nátlaková akce, jako možnost, že by mohlo dojít ke změně.

Jan Pokorný: Ještě jedna věc byla v Hradci tehdy zajímavá. Informace se šířily rozhlasem, v ulicích mezi lidmi, ale taky díky oběžníku Okresního úřadu. Co se v něm tenkrát psalo?

Radek Pokorný: No, ty informace šly především díky oběžníku, který vydal starosta Pilnáček. Oběžník okresního úřadu přišel až odpoledne, protože okresní úřad opravdu se snažil především rychle ovládnout tu pozici po své linii, a posílal oběžníky směrem ke starostům, k samosprávným úřadům. A to velmi rychle, velmi účinně. Máme prezentační značky v devět hodin třeba v obci, která byla 20 kilometrů od Hradce, tedy ještě před příchodem vojsk, tak už tam prezentovali vlastně tento oběžník. Takže oni se snažili po této linii a v odpoledním, odpoledne, když už bylo jasné, jaké přání mají ty německé okupační orgány, které už byly ty vojenské, tedy byly tady přítomné, tak vyšel například oběžník o tom, že se zakazuje vlastně čepování jakékoliv lihoviny a okresní hejtman zakázal čepovat lihoviny, což souviselo i s příkazem vrchního velitele německých vojsk, který vlastně zakázal jakékoli shromažďování, tak ty hostince zavřel. Takže tady to šlo po takové té úřední linii a ti, kteří se měli ukazovat, tak to byli starostové.

Martin Veselovský: Tolik ve vysílání Studia '39 Radek Pokorný, vedoucí Státního okresního archivu v Hradci Králové. Pane Pokorný děkujeme za informace. Na shledanou. RP: Na shledanou.

Martin Veselovský: Jsme zpátky na pražském Hlavním nádraží, je tu s námi stále historik Ústavu pro soudobé dějiny Vít Smetana. Popravdě řečeno, reakci ostatních států, mezinárodní reakci na 15. březen 1939, tedy na obsazení toho zbytku Československa, jsme vaším prostřednictvím spíš nakousli, tak by mě zajímala, jak ta reakce vypadala dál. Byl vlastně vůbec někdo, kdo se opravdu otevřeně na mezinárodní scéně proti tomuhle kroku Německa postavil?

Vít Smetana: Tak západní velmoci, které byly signatáři Mnichovské dohody, tak samozřejmě proti tomu protestovali. Protestoval i Sovětský svaz. Jeho nóta byla dosti silně odsuzující, ale asi nejdůležitější a nejzajímavější je vlastně ten obrat především britské a následně také ve francouzské politice, který lze vyjádřit asi slovy od appeasementu směrem k odstrašování či deterrenci, a to vzhledem k tomu, že i Neville Chamberlain, který podle toho, co víme, tak ještě kolem Mnichova skutečně věřil tomu, že dohoda s Hitlerem je možná, tak si uvědomil, že vlastně veškeré Hitlerovy sliby byly vlastně prolomeny, byly odmrštěny a že ten slib, že skutečně nejde vůdci německému o nic jiného než o soustředění Němců ve svém státě, vlastně neplatí. Že tady je výrazné celé jedno etnikum, které bylo v tuto chvíli zabráno a přijato jaksí do Říše a tak Britové vlastně během několika dnů, tedy Neville Chamberlain v projevu v Birminghamu 17. března prohlašuje, že vlastně poprvé, že si nelze myslet, že by Británie nebyla připravena v případě dalších agresí, skutečně vojensky vystoupit a Britové začínají se snažit zorganizovat nějakou jaksí frontu států, které by byly schopny v budoucnu případně další německé agresi čelit a to i pod vlivem velmi naléhavých informací o tom, což se ukázalo, že nebyly přesné informace, ale měly svůj velký význam, sice že se Německo chystá zaútočit na Rumunsko, posléze na Polsko, to je během prvních vlastně dnů po 15. březnu, a výsledkem následných jednání je mimořádně významné prohlášení pronesené Nevillem Chamberlainem 31. března na půdě dolní sněmovny, a sice je to vlastně jednostranná garance Polsku a jeho nezávislosti, která vlastně zní, že v případě, že by polská nezávislost byla ohrožena a Polsko by bylo nuceno vystoupit na svou obranu, tak že Británie mu poskytne veškeré síly, které má k dispozici. A byla to právě garance Polsku, která v září 1939 přivedla Británii do války a spolu s ní Francii. Britové vlastně rozdávají potom ty garance během následujících týdnů dalším zemím, je to Řecko, je to Turecko.

Jan Pokorný: To byla slova historika, zpátky k prvnímu pamětníkovi, který navštívil naše speciální Studio 1939, profesor Tomáš Radil, významný neurofyziolog, dlouhodobě pracoval jako vědecký pracovník Fyziologického ústavu AV ČR, působil jako profesor a vědecký pracovník na univerzitách a taky v laboratořích celého světa. Se svojí možná nesdílitelnou zkušeností, kdy jako chlapec se dostává do koncentračního tábora. Ono to začalo tak, že vaši rodinu nejprve deportovali v roce 1944 do sběrného tábora v Levicích, vzpomínáte si na ten okamžik, kdy si pro vás přišli?

Tomáš Radil: No velice dobře si vzpomínám, protože je to malé město, kde jsme bydleli a když nás odváděli na to nádraží, tak na ulici nebyl nikdo. Představte si, nikdo. Protože nikdo nechtěl nic s tím mít společného. A já jsem měl takového malého bílého pejska, to mi koupil otec. A představte si, že toho pejska jsem dal někomu, nějaké dívce tam, na tom malém městě, ať si ho hlídá, než se vrátím. A on utek a on byl jediný živý tvor, který nás doprovázel na to nádraží, kde nás vlastně nacpali do těch vlaků a odvezli do těch Levic, což se sousední město, páč tam byl takový soustředovací tábor. Šlo o to, že do každého vlaku, do každého transportu, se vešlo určitý množství lidí, tak něco kolem dvou tisíc lidí, takže tam bylo třeba několik dní, než se ty lidi daly nějak dohromady. Takže poslední živý tvor nebyl lidský.

Jan Pokorný: Potom vedla vaše cesta do Osvětimi, tam jste dorazili 16. června '44 a vy už jste pane profesore popisoval tu chladnokrevnou, v podstatě až strojovou metodiku Nacistů, kteří ty lidi určovali, kdo půjde tam a kdo tam. Říkám to velmi eufemisticky a samozřejmě bez té vaší zkušenosti. Jak vy jste se dostal potom mezi tu tisícovku mladých chlapců, kteří byli v Osvětimi, Birkenau.

Tomáš Radil: No tak Němci měli nějaký plán a nikdo nechápe dodnes, co měli vlastně na mysli. A shromáždili asi přes tisíc nás bylo, možná 11, 12 set, v jednom baráku. Tam bylo tak nacpáno, že spali takovým způsobem, že jsme seděli s roztaženými nohama a vždycky tam seděl nějaký jiný chlapec a jiný chlapec, takže když jsme se chtěli otočit napravo, nalevo, musela ta celá řada. Ale postupnými selekcemi vlastně zabíjeli ty slabší, tak najednou bylo víc místa. Ale za jakou cenu. Takže bohužel nikdo vlastně do dneška neví, proč to tak ty Němci. Potom je to přestalo bavit a snažili se nějakým způsobem ty děti nějak zabít postupně a nejrůznějšími selekcemi. Některé dělali jako zkušební. Rozvíjeli takovou tu praxi a teorii zabíjení lidí různého věku. No já jsem to přežil, více méně náhodou. Také protože jsem strašně lpeřl na životě .. Bylo to složité.

Martin Veselovský: Ještě když se na tohle téma podíváme čistě z historického pohledu, tak to co pan Radil, o čem vypráví, tak to se dělo v podstatě na území, které bylo obsazeno Maďarskem tedy, bylo to už v tom roce 1944. Jak se chovalo Maďarsko, možná i Slovensko ke svým Židům. Ochotně vycházelo vstříc těm německým požadavkům na deportace?

Vít Smetana: Tady je velký rozdíl, Slovensko vycházelo velmi ochotně vstříc, dokonce tam je ta velmi nepěkná záležitost, a sice že za tu likvidaci Židů ještě byli ochotni zaplatit. Naopak v maďarském případě, Maďarsko neprovádělo to konečné řešení až do okamžiku, kdy na jaře 1944, vzhledem k určitým kontaktům, sondážím, které Horthyovská vláda měla vůči západním mocnostem, tak bylo Maďarsko okupováno a teprve následně byl spuštěn ten celý proces holocaustu v Maďarsku.

Jan Pokorný: To říká host našeho speciálního vysílání Vít Smetana, historik Ústavu pro soudobé dějiny. Poslední otázka, vy jako historik máte ještě v tom období, kterým se zabýváte, ještě nějaké bílé místo, nějaký otazník, na který zatím neznáte odpověď?

Vít Smetana: Já bych tady asi řekl, že se neustále dovídáme nějaké další zajímavé věci a jsou to celkem nepřekvapivé, především informace, které přicházejí z ruských archivů, které jsou sice ne zcela transparentně, ale přesto, ani ne tak otvírány jako že oni vytvářejí edice, které třeba dávají i na internet a dovídáme se někdy fascinující záležitosti týkající se především toho, co všechno Stalin věděl, kde všude měl agenty a s jakými informacemi pracoval, protože to se týká také té mezinárodní reakce na ten 15. březen, že vlastně už je to doba, kdy probíhají kontakty mezi Sověty a Němci, které potom vyústí v uzavření Sovětsko-německého paktu, v srpnu 1939.

Jan Pokorný: My vám děkujeme za to, že jste si našel čas pro speciální vysílání Radiožurnálu Studia 1939. Přejeme hezký den, na slyšenou. VS: Děkuji za pozvání, na slyšenou. JP: A ze Studia '39 z Hlavního nádraží v Praze budeme pokračovat už za chvíli, po zprávách, které začnou v půl sedmé.

Martin Veselovský: 15. března, krátce po půl sedmé ráno, před 80 ti lety, už stály německé jednotky na kraji Plzně. Máme tam teď v živé rekonstrukci reportéra Ľubomíra Smatana.

Ľubomír Smatana: Tak pochodující vojska teď pozorují v severozápadní části Plzně ve Skvrňanech, na cestě od Kozolup, než jsem sem dojel na kole, tak mě sníh a déšť pořádně promáčeli, ono stejně jako vojáky, mnoho z nich jede na koních, jde tedy zřejmě o nějaký jízdní oddíl. Už před půl hodinou jsem viděl vojsko u Chotíkova, to byly většinou motocykly, vozidla. Vůbec se nedržely našich českých dopravních předpisů a jezdí po pravé straně silnice, místo po levé. Češi vojsko pozorují, nikdo s nikým nemluví, vojáci mají batohy, opakovací pušky, 98ky, to je ten vylepšený model staré Mauserovky s pěti náboji. Pokud jsem dostal správnou informaci, tak Němci obsazují i Plzeňská letiště, vzhledem k hustému sněžení ale žádná letadla nelétají, nebo aspoň nejsou vidět. Tato skupina Wehrmachtu, která kolem mě postupuje, bude touto rychlostí v centru Plzně asi tak za hodinu. Ze Skvrňan, ze živé zpravodajské rekonstrukce roku '39 Ľubomír Smatana, Radiožurnál.

Jan Pokorný: A jak to tehdy ráno, 15. března roku 1939, vypadalo v pražském rozhlasu, řekne nově v živé zpravodajské rekonstrukci ze sídla rozhlasu na Vinohradské ulici reportér Tomáš Černý.

Tomáš Černý: Rozhlasoví pracovníci byli brzy ráno probuzeni svými kolegy telefonem, postupně zapínali rozhlas, slyšeli hlášení vysílané přenosem z telefonní ústředny generálního štábu v pražských Dejvicích a podle režiséra, vynikajícího rozhlasového reportéra a zakladatele rozhlasového dětského souboru Miloslava Dismana, byla v tom stále opakovaném rozhlasovém hlášení vůbec nejhorší věta, která zněla – Odpor nesmí být kladen, jděte klidně za svou prací .. Takže rozmoklým sněhem, v ledové vánici, to je stejné i tady v Praze, jak o tom před chvilkou mluvil Ľubomír Smatana, tedy všichni přišli do redakcí a studií, ale tady všude už teď postávají mladí muži v hnědých košilích, jsou to ordneři z pražských německých vysokých škol. Velké rozčarování tady po svém příchodu vzbudila sekretářka vedoucího vysílání slečna Pelikánová, protože má na sobě takzvanou placku, což znamená, že nosí viditelně na oblečení hákový kříž. No a vzniká zvláštní situace, najednou je potřeba trochu tlumit hlas před některými kolegy, kteří se obratem stávají vlastně nepřáteli, neměli by například slyšet, kde jsou třeba uloženy mobilizační plány rozhlasu. K takovým lidem tady patří také profesor doktor Maras, který na konci září '38 ještě loajálně hlásil německy mobilizaci československé armády, ještě včera prý česky ujišťoval Miloslava Dismana, že lituje vývoje poměrů a že doufá v nějakou směrnou dohodu, ale teď už tady striktními příkazy řídí provoz rozhlasu. Z jeho vinohradské budovy ze živé rekonstrukce 15. března '39 Tomáš Černý, Radiožurnál.

Martin Veselovský: Jsme zpátky na pražském Hlavním nádraží, je tu s námi stále profesor Tomáš Radil, pamětník událostí z března '39, ale i těch pozdějších z doby 2. světové války. Pane profesore ještě jednou dobré ráno. TR: Dobré jitro. MV: Vy jste popisoval to, co si těžko kdokoliv může představit, že v momentě, kdy jste byli odváděni k transportu, že jste šli prázdnými ulicemi, kde nebyli žádní lidé, protože s tím nechtěli mít nic společného. Jak se vlastně vůbec k vám chovali ostatní obyvatelé. Ať Slováci nebo Maďaři.

Tomáš Radil Myslíte při odjezdu nebo při návratu? JP: Před odjezdem. TR: No někteří slušně, někteří se báli a vůbec s nikým nemluvili. Byl proces takový zvláštní, že postupně všichni prakticky ukrývali své věci, nikdo nevěděl, u těch známých, kam jdeme a proč. A všichni se domnívali, že nás nasazují na nějakou práci někam na východ a že nějak to přečkáme a vrátíme se zpátky. A že pak si ty věci vyzvedneme u těch přátel. No já jsem se pak vrátil a nevyzvedl jsem už nic, protože mi prakticky nic nevrátil nikdo.

Jan Pokorný: Nás by přeci jen zajímalo, ještě předtím, než vás naložili do toho transportu a odvezli vás do sběrného tábora v Levicích. V tom období. Vám bylo těch 8 let, o tom už jsme mluvili. Jestli jste jako kluk zažíval takové to trauma z toho, že jste ze židovské rodiny. Dávali vám to někteří z těch spoluobyvatel najevo?

Tomáš Radil: No to už mi bylo víc než 8. Ve třinácti. No samozřejmě. Byli, různým způsobem se chovali. Byli takoví demokrati mezi chlapci na škole a byli takoví fašouni, maďarského zaměření a největší maďarský fašoun ve třídě, to byl ze švábské rodiny, to byli místní Němci, některé vsi byly německé, některé byly slovenské, jiné maďarské atd. To byl největší jakýsi uherský fašista, tento německý chlapec.

Martin Veselovský: Vy jste to popisoval, že jste mysleli, že jste nasazeni někam na východ na práci. Vy jste tehdy vlastně v polovině roku 1944 nevěděli, že vás povevou do koncentračního tábora do Osvětimi?

Tomáš Radil: Neměli jsme ani ponětí o tom, že existuje něco podobného. MV: Vůbec jste o tom nevěděli? TR: Ne. Nevěděli jsme nic. A tomu jsem se vždycky hrozně divil. Protože ty transporty,

kterých bylo nepočítaně. Vypočítejte si, do jednoho transportu 2 tisíce lidí, kolik transportů tam muselo jít různými cestami a obvykle nejkratší cestou. Ty vlakové soupravy byly uvolněny v době války, kdy jich bylo nejvíc třeba. Protože Němci útočili na východě. Pak se bránili na východě. Ale dalo se vždy přednost těm vlakům, které vezou ty lidi na to, aby je zlikvidovali v Osvětimi. To bylo to nejhlavnější.

Martin Veselovský: To znamená, že v určitý moment vy když jste dojeli do Osvětimi, tak teprve v tu chvíli jste pochopili, kde jste?

Tomáš Radil: Ano. Protože tam bylo napsáno Auschwitz. Ale my jsme nevěděli, co Auschwitz je. My jsme nevěděli, že ani existuje nějaký koncentrační tábor. JP: Věděli jste, že je to koncentrák? TR: Ne. Nevěděli jsme nic. JP: A co jste mysleli, že to je? TR: No my jsme mysleli, že nějaký tábor. Někam nás vezou a potom teda všechno už šlo tím stereotypem osvětimským. Páč to měli několik takových transportů za den. To znamená třeba, záleželo na hustotě příjezdu. Mám pocit, že to bylo tak organizováno dobře, že už když ten vlak vyjel, odněkud, třeba z Maďarska, nebo odjinud. Páč tam lidi přivázeli třeba z Francie a z celé německé říše. Takže jako kdyby ty vlaky odstartovaly tak, aby tam dojely v určitou hodinu. Organizace dokonalá, ale vlastně nikdo o tom nevěděl, a když věděl, tak nic nedělal a nikomu to neřekl.

Jan Pokorný: Vy jste část toho pobytu v koncentračním táboře strávil v Birkenau, pak jste se dostal do toho hlavního tábora v Osvětimi. Co jste tam dělal?

Tomáš Radil: No to byly takový absurdní věci. Jako celý ten fašistický systém byl fantasticky absurdní. Vražednický a nepochopitelný. Bylo tam komando, které se nazývalo Maurerschule. Že tam budou školit zedníky na výstavbu velkoněmecké říše. Takže byli jsme cvičeni, nic jsme nedělali, protože bylo na konci války, ale měli jsme být cvičeni jako zedníci. Měli jsme náradí a pak jsme měli praktické cvičení. No fantastický. Já jsem měl vlastně hrozný štěstí, že jsem byl zrovna v nemocnici, když končila ta celá záležitost. Páč Sověti zaútočili v určitou dobu a to záleželo na tom, jak se dohodl Stalin s Churchillem. Protože ten útok spustili o týden dříve, za Vislou, na Berlín. A tomu bylo tak, protože vlastně Američané měli určité problémy a Britové v Belgii, protože byl ten německý protiútok silný, který měli problémy zastavit v Belgii. To byl takový poslední pokus, že nějak se přidají Němci na stranu těch Američanů, Angličanů a tak. A že Německo nějak vyvázne z té války bez šrámu. Takže tak já jsem byl v té nemocnici a měl jsem strašné štěstí, jako celou dobu jsem měl štěstí. Tisíckrát. A byl jsem tam, potom přišli asi za 9 dní ty Rusové, ty Sověti a osvobodili ten tábor. To bylo 27. ledna 1945. Proto je vždycky ta vzpomínková slavnost.

Jan Pokorný: A jak to bylo u vás prakticky. To jste si sbalil věci a zamířil jste zpátky domů?

Tomáš Radil: No tak já jsem, každý se musel rozhodnout sám, já jsem byl už víceméně cvičený a měl jsem pocit, že nějak nápadně rychle ti Němci utekli a co když se vrátí zase zpátky, tak já jsem tam byl několik dní a sebral jsem se, v nějakých skladech jsem si sehnal oblečení a odpochoval pěšky do Krakova. V nějakém skladě jsem se zásobil jídlem a šel jsem sám. A vyrazil jsem ráno, měl jsem tam nějakého přítele, to byl nějaký holandský starší muž, bylo mu určitě 40, ty starší zabili.

Martin Veselovský: Vám tehdy bylo 14 let.

Tomáš Radil 14 let ano. No a cestou jsem začal plivat krev. Já jsem to nevěděl, ale měl jsem aktivní tuberkulózu. Takže bílý sníh a rudé plivance. To byla moje cesta přes celé Polsko. Ale dostal jsem se domů. MV: To jste prošel pěšky celé Polsko? TR: No, vlakem a různým způsobem. Dostal jsem takový od Rusů, tzv. bumážku, takový glejt a tím glejtem mě pustili do vojenských vlaků a krmili mě, dostal jsem se do Maďarska, tam už to bylo všechno jiné, Maďarsko už bylo osvobozeno, ale byl to fašistický

stát. Tak mě vyhodili z vlaku, protože nějak neměli mě rádi na první pohled. Dostal jsem se domů, potom už to byla jiná kapitola života.

Jan Pokorný: Proč vás neměli rádi na první pohled. Bylo to tam pořád?

Tomáš Radil: No ano. Bylo to tam pořád. Byla tam průvodčí ve vlaku a já jsem neměl lístek, protože jsem měl od Sovětů bumážku a ta bumážka jí nestačila, tak mě vyhnala z vlaku.

Martin Veselovský: Bylo to, že jste byl v té Maurerschule, to, díky čemu jste přežil Osvětim?

Tomáš Radil: Ne kvůli Maurerschule. Potom jsem pátral, protože jsem spolupracoval s muzeem v Polsku, osvětimském státním muzeem, už předtím byla jedna třída Maurerschule a ty někde povraždili, nikdo neví kde. A ti kluci, co byli se mnou v Maurerschule, ti snad se z nich vrátilo možná pár, ale hrozně málo. A já jsem z nich náhodou byl vyřazen, protože jsem byl zrovna nemocný a byl jsem v té nemocnici táborové. MV: Takže štěstí jste měl. TR: Štěstí jsem měl tisíckrát.

Jan Pokorný: S kým jste se potkal jako prvním z rodiny, když se vám po té strastiplné cestě povedlo dostat se zpátky.

Tomáš Radil: No já jsem byl takový nositel hrůzných zpráv. Protože jsem cestoval vlastně z východu z Haliče přes Slovensko, Maďarsko, těmi vlaky, no a vždycky jsem přišel na nějaké místo a tam byli lidi, no a odkud jsi a co a tak dále. A kde jsi byl a tak. A já jim vypravuju o tom lágru a nikdo mi nevěří. A byla jedna situace obzvlášť taková až hrůzná, protože tam byl nějaký muž a ptá se, já jsem měl dvě malé děti a moje žena mladá a kde je vlastně, nebo proč a jak to, že ty si se vrátil. Tak nakonec to dospělo k tomu, ale je to reakce psychologicky pochopitelná, že já jsem totiž otevřeně řekl, co se dělo s malými dětmi, i s jeho dětmi, ať nečeká. A on mě obvinil, že jak to, že ty jsi naživu? Ty jsi musel kolaborovat s Němci. Že moje vina je to, že mu zabili ty děti. Pak už jsem s tou pravdou hospodařil a podával jsem ji po lžičkách. Protože nikdo to nemohl pochopit, o co tam šlo. Tak jsem dělal takovýho posla hrůzných zpráv, než jsem se dostal domů a tam nikdo neměl ponětí o ničem. To jsem byl já, který jim musel vysvětlit, všichni jsou mrtví. Byli tam takové ti muži ve vojenském věku a nebyli na vojně, ale byli odvedeni na různé práce výkopové na východní frontě, to je hrůzný poměry a většinou tam taky, neměli uniformu a zabili je většinou. Stříleli ze všech stran na ně a oni zahynuli. Dělalí protitankové hlavně nějaký zátarasy někde na Ukrajině hrozná práce.

Martin Veselovský: Jak to popisujete, tak když jste se vrátil pak zpátky domů, tak z mnoha jiných případů známe ty historky o tom, jak se vraceli židovské rodiny nebo jejich části nebo jenom jednotlivci do svých domů, které ale už nebyly jejich domy, protože tam bydlel někdo jiný nebo byty. Jan Wiener se vrátil do Prahy po celé té anabázi, zaklepal na svůj byt, aspoň mi to tak vyprávěl, a tam bydlel někdo jiný a říkal mu, ale vy už tady nebydlíte. A on říkal, ale to je náš byt, my jsme odešli do koncentračního tábora a to jsme přežili. Zajímalo by mě, co jste zažil Vy, když jste se vrátili.

Tomáš Radil: No, já jsem měl, já jsem se snažil co nejrychleji dostat domů, protože chtěl jsem vidět, jestli někdo je naživu a nevěděl jsem, že já jsem první a že třeba už někdo jiný ze Západu se tam nedostal atd. Protože já jsem objel takhle daleko na východ zase zpátky na západ. No a to je cesta, vlakem se dá objet velice pohodlně za jeden den z Osvětimi na Slovensko. Já jsem mě to trvalo 2 měsíce a to jsem ještě spěchal, protože ještě byla válka na Slovensku. No a vrátím se tam na to místo a teď vlastně Rusové měli problém se dostat přes řeku Hron. To je jeden z přítoků ze severu do Dunaje. Němci je zase hodili zpátky na tu východní strany té řeky, zase zpátky. Zkrátka já jsem se vrátil no několik týdnů po boji tam v tom městě. Tak jdu do našeho domů a vidím, že tam nikdo není, ale někde ještě dokonce byl nábytek. Tak já jsem vlastně střechu a celý ten dům sám opravil. Na zahradě byly výkopy, protože tam byla frontová linie. No a já jsem všechno dal dohromady a žil jsem

ve vlastním domě potom. Potom se teprve vrátili dospělí. Nejdříve jeden můj strýc, který byl tak zničený, že já jsem se musel o něj starat a můj otec, který už se v životě potom nevzpamatoval po válce. Nikdy už to nebylo ono.

Jan Pokorný: Hostem Speciálního studia 39 je profesor Tomáš Radil. My sledujeme tehdejší události před 80 lety ve zpravodajské rekonstrukci minutu po minutě. Pražský Hrad byl 15. 3. 1939 touto dobou, hodiny ukazují za 9 minut 7, opuštěný. Prezident Hácha byl ještě v Berlíně. Přesto se tam děly zajímavě věci, což nám teď řekne v živé rekonstrukci od Pražského Hradu reportér Radiožurnálu Jan Herget.

Jan Herget: Já teď stojím na Hradčanském náměstí, odkud vidím české četníky a vojáky hradní stráže. V zesílených hlídkách stojí v širokém obvodu hradního komplexu od Klárova přes Mariánskou silnici až k Černínskému paláci a od něj tady přes náměstí do Nerudovy ulice. O posílení obrany Pražského hradu včera rozhodla prezidentská kancelář, která se po zkušenostech ze září 1938 obávala nepokojů a vniknutí demonstrantů až na hradní nádvoří. Hradní stráž tedy posílilo 240 četníků a 110 mužů finanční stráže. Ti jsou v tuto chvíli ubytováni v Ernestinu a četníci ve Španělském sále. Na Hradě totiž není jiná místnost, která by pojala takové množství lidí a kterou je možné dobře vytápět. Podlahu sálu pokryly dlouhé koberce, běhouny a četníci odpočívají na zapůjčených slavnících. Po čtvrté hodině ráno přišla sem na Pražský Hrad zpráva, že území republiky bude obsazeno a armáda má bez odporu vydat zbraně. Pracovník prezidentské kanceláře Karel Strnad dal proto správě Hradu i správě prezidentského zámku v Lánech příkaz, aby každý pracoval zcela normálně a aby v Praze nikdo zbytečně nechodil po nádvořích. Policie dostala pokyn, aby německé důstojníky po příchodu zavedla do kanceláře prezidenta republiky, kde je přijme jejich dřívější vedoucí a nynější ministr Jiří Havelka. Z Pražského Hradu z živé zpravodajské rekonstrukce 15. 3. 1939 Jan Herget, Radiožurnál.

Martin Veselovský: ve studiu 39 jsme stále ještě na pražském Hlavním nádraží, mluvíme s pamětníkem tehdejších událostí a přeživším z koncentračního tábora v Osvětimi profesorem Tomášem Radilem. Pane profesore, kromě mnoha jiných věcí ve své profesi přímo se také zaobíráte dlouhá léta tématem holokaustu. Napsal jste knihu, zajímalo by mě, já vím, že ta otázka bude znít banálně, ale je důležitá. K čemu jste se svojí zkušeností z toho, že jste vlastně u holokaustu byl osobně, tak k čemu jste vlastně došel? Jako co se to vlastně stalo?

Tomáš Radil No, pochopit ten holokaust vlastně není docela dobře možné, protože ten holocaust je něco tak absurdního, co může vymyslet jenom hlava mimořádně inteligentní a naprosto zkažená a to byli nacisti. Dokonale provedená lumpárna světového formátu. Takže došel jsem k tomu, že já musím sdělit, jak to tam bylo. Protože je nutno neustále se obávat opakování různých věcí, protože dějiny mají cyklický charakter a ne takový longitudinální. Ty věci se pořád opakují, ale trochu jiným způsobem. Takže já jsem považoval za svojí povinnost o těch věcech psát. Já jsem začal bylo mi už 75 let. Před tím jsem pracoval ve svém oboru, dělal jsem různé věci. Ale jestli se domníváte, že ta kniha je nějak přijímaná s nadšením, že lidi to mohou přečíst, to teda není.

Martin Veselovský: Jaké máte reakce?

Tomáš Radil: No, reakce mám takové, že mám například problémy tu knihu publikovat v jiných jazycích. Poněvadž vždycky někdo zasáhne a udělá nějakou levotu kolem té knihy. To je zcela absurdní situace.

Jan Pokorný: Jakou třeba levotu?

Tomáš Radil: No, takovou levotu, že třeba určitou knihu já napíšu a už uplynulo 6 let a zatím vlastně se nepodařilo tu knihu opublikovat. Třeba v určitém jazyce. Já nechci ty konkrétnosti tady uvádět, ale

ta ne ta práce, ale to utrpení duševní se necení. Obvykle rozhodnou ty věci, ty lidi, kteří méně trpěli, než ten, který o tom píše. Kteří třeba nikde nebyli. Je to prostě tak, že ta snaha poukazovat na ty hrůzostrašné věci není vítaná. A skoro bych řekl, že nikde není vítaná. A kdo to dělá, tak dělá sisyfovskou práci. Není si nikdy jistý, to je i můj případ, jestli ta práce k něčemu vlastně byla. Proč já, když napíšete knihu o tom, co se stalo, když vám bylo 14, tak musíte dva roky o tom přemýšlet, než to vydolujete někde z hloubky paměti. A vy to napíšete a teď se všichni tváří nebo mnozí se tváří, že vlastně ta kniha neexistuje, proč vlastně ten člověk otravuje nějakou knihou a takhle to je. Já jsem se ještě nesetkal s tím, že by někdo...to je od Tebe hezké, že jsi trpěl ještě další roky, aby sis vzpomněl, jak to vlastně bylo.

Martin Veselovský: A proč myslíte, že to tak je

Tomáš Radil: No, já myslím, že to je proto, že lidi žijí ve falešném prolhaném světě a myslí, že když budou nějakým způsobem si vytvoří svůj vlastní takový prolhaný svět, s prolhaným životem, tak vlastně na tom budou líp nebo mají být na tom lépe, než někdo, kdo trpěl a podává zprávu o utrpení. Nemyslete si, že někoho zajímá nějaká zpráva o utrpení nějakých jiných lidí. To je nezajímá, málo zajímá. Je to prostě absurdní a je nepříjemné i mluvit o tom.

Jan Pokorný: Jste zahořklý?

Tomáš Radil: Zahořklý já nejsem, protože jsem přežil Osvětim. Já jsem odešel, plival jsem krev po celém Polsku a když jsem dorazil do Maďarska a to začalo jaro a šel jsem v tom městečku na rentgen, tak jsem byl už úplně zdravý. No úplně ne, ale z té tuberkulózy jsem se vyléčil sám. Kalciovými tabletami jenom, který mi Rusové dali v ordinaci. Chovali se ke mně slušně.

Martin Veselovský: Pane profesore, vy máte svojí zkušenost s reakcemi na Vaši knihu a na Vaše svědectví o tom, co jste zažil a na to utrpení, ale musím říct, že minimálně z mého pohledu ta zpráva je daleko lepší. Před chvílí tady na vašem místě seděl Mikuláš Kroupa, který vede společnost Post Bellum a ta má velké množství příznivců a fanoušků a ty zajímá to, co jste zažili.

Tomáš Radil: Já jsem s nimi, já s nimi spolupracuju.

Martin Veselovský: Já si myslím.

Jan Pokorný: My víme.

Tomáš Radil: Takže to jsou v podstatě lidi dobré vůle, kteří vlastně se zabývají tím, že organizují to předávání těch zkušeností a to poučení novým dalším generacím.

Martin Veselovský: ano

Tomáš Radil: A ty současníci, ne ty profese, ale ty současníci toho si méně cení, než by si člověk představil.

Martin Veselovský: ano

Jan Pokorný: Pane profesore, když se rozhlédnete tady kolem na pražském Hlavním nádraží, tak Vás poslouchají desítky lidí a já před jejich očima chci smeknout před tím, co říkáte, před tím, co jste zažil a jak jste se s tím vyrovnal. A děkujeme za to, že jste přišel.

Martin Veselovský: Děkujeme.

Tomáš Radil: Já vám děkuji.

Na shledanou

